

Ireene Tsirel

KOSE KIHELKONNA
MEDITSIINI AJALUQU

ARDU 2003

Kirjastus Kentaur

Välja antud Kultuurkapitali toetusel.

Ireene Tsirel
Kose kihelkonna meditsiiniajalugu
ISBN 9949-10-277-4

©Ireene Tsirel ja Kirjastus Kentaur
Trükk: AS Printall
Tatari 64
Tallinn

SISSEJUHATUS

**Kus puuduvad arstid ja apteekrid,
surevad inimesed vanadusse.
Hispaania vanasõna**

Kalender näitab praegu aastaarvu 2003, inimkond on veelgi vanem; sama vanad on ka haigused. Käesolev väljaanne kajastabki arstiabi kauges minevikus, karmil keskajal, uue aja alguses ja kaasajal. Eraldi on välja toodud ka kohalike meditsiiniajutuste ajalugu. Geopoliitiliselt kuulus Kõue vald juba iidsetel aegadel Kose kihelkonda. Seetõttu laienes minu uurimistöo tervele piirkonnale.

Kodukandi meditsiiniajaloo uurimisega olen tegelenud ligi seitse aastat. Jätkates Kõue valla kauaaegse velskri Juta Erma poolt koostatud kroonika kirjutamist (esimesed sissekanded on 1957. aastast), tekkis mõte uurida kohalikku meditsiiniajalugu põhjalikumalt. Nii valmis 2001. aastal uurimus, mis ilmus brošüürina "Tervishoid ja arstiabi Kõue vallas".

Kogutud materjali hankisin muuseumidest, arhiividest, raamatukogudest ja Interneti vahendusel. Viimase viiekümne aasta ajaloosündmusi aitasid värvikamaks muuta Kose ja Kõue valla endised ja praegused meedikud. Täna olen küsitlenud 29 inimest. Osa neist meenutustest on jõudnud juba kaante vahele. 2002. aastal osalesin mälestuste kogumise konkursil, kus saavutasin auhinnalise koha ja preemia.

Üksi tegutsedes ei oleks ma vajalikku materjali kokku saanud. Mind abistasid Eesti Tervishoiumuuseumi töötajad Mari-Ann Aimla ja Riina Ader, kes aitasid leida meditsiiniajaloo hämaratest aegadest pärinevaid fakte. Harju Maa-arhiivi töötaja Margit Miller juhatas, kuidas kaustade virnadest vajalik info kätte saada. Tänuolik olen Harjumaa maakonnaarstile Kalev Pahlale, kes andis minu käsutusse polikliiniku statistiku Manfred Rebase koostatud sisuka ülevaate rajooni tervishoiu arengust. Lisa sain Kose Teeninduskooli ajalooõpetajalt Marju Verkilt, kelle suunamisel uurisid õpilased Kose kihelkonna ajalugu. Kirjavahetust ja telefonikõnesid pidasin endise Kose haigla peaarsti Heino Ilvesega. Samuti lugesin ja töötasin läbi suure hulga raamatuid ja ajakirjandust. Valminud käsikirjas tekkinud keelelised apsud leidis üles Ardu kooli õpetaja Kadi Koppel. Heaks nõuandjaks ja suunajaks pean Kõue valla sotsiaalnõunikku Sirje Saulepit. Toimetajaks ja ühtlasi suurimaks abiliseks tehnilistes küsimustes on Kõue valla infotoa juhataja Tea Kotkas. Materiaalselt ja ka moraalselt toetasid Kõue ja Kose vallavalitsused, AS Falck Pääste, Kose Tervisekeskus OÜ, Kose apteek. Kaudselt avaldan tänu Heino Gustavsonile, kelle väljaanded ja artiklid põhjalikult läbi lugesin; õpetussõnad kroonikakirjutajale võtsin täies ulatuses teadmiseks.

Ireene Tsirel

HARJUMA A TERVISHOIAVÖRGA JAHTIVAD TÖÖTAJAD

Maafüüsid:	1649-1654	Johannes Coster von Rosenberg
	1671-1682	Meckheimhein, Bernhard
	1682-1704	Juchius, Paul
	1682-1710	Einsel, Tobias
	1725-1729	Dahl, Heinrich
	1746-1769	Walther, Johannes
	1773-1783	Knobloch, Georg-Ludvig
Maaarstid:	1783-1799	von Körber, Peeter-Friedrich
	1799-1808	Scütz, Friedrich
	1808-1822	Richter, Karl-Josep
	1822-1829	Ilisch, J.I.
	1829-1833	Mayer, Gustav-Eduard
	1883-1836	Gahlenbäck, Peter-Johann
	1836-1842	Ehrenbusch, Gustav-Hieronymus
	1842-1848	Meister, Edmund-Rurik
	1848-1865	Höppner, Karl-Cristjan-Friedrich
	1866-1883	Mörschhelmann, E.P.
	1883-1906	Clever, Eugen
	1906-1908	Peterson, Otto
	1908-1913	Kosevnikov, Vladimir-Grigori
	1913-1914	von Notbeck, Eduard
	1914-1919	Erdmann, Alfred
	1918-1920	Krusemann, M.
	1921-1940	Pihlak, Eduard
	1940-1942	Jürgenson, Theodor
	1942-1942	Leesment, Otto
	1942-1943	Niinemaa, August
	1944-1945	Jürgenson, Theodor
	1945-1960	Mihländfr, Vera
Peaarstid:	1960-1964	Ress, Nikolai
	1964-1973	Siirak, Virve
	1973-1976	Markovits, Rudolf
	1976-1991	Raaga, Harri
	1991-	Pahla, Kalev

KOSE KIHELKONNA
MEDITSIINI ARENG LÄBI AEGADE

MEDITSIIN MUINASAJAL

Haigusi ravib arst, kuid välja ravib loodus Hippokrates

Esimese aastatuhande alguseks oli Eestis juba välja kujunenud maakonnad koos kihelkondade ja valdadega. Seda ajaperioodi nimetati ka muinasajaks, mis kestis 13. sajandini.

Tolleaegne KOSE (muistne nimi teadmata) kihelkond hõlmas nüüdse Kose ja Kõue piirkonda ning osa Anija vallast. Esimest korda on Koset (Cosius) kirjalikult mainitud 1241. aastal "Taani Hindamisraamatus" üheksa adramaa suuruse külana (mitteametlikel andmetel veelgi varem). Ürik märgib, et suuremad külad kihelkonnas olid Harmi, Kõue, Ravila, Kirivalla, Karla, Kose.

Muinasaja inimene ei osanud õigesti seletada ümbritsevaid loodusnähtusi. Algelisele inimesele tundus, et igal pool mõjutab mingi nähtamatu jõud tema käekäiku. Süüd, surm ja haigused arvati olevat mingi üleloomuliku jõu võimuses. Peale inimeses oleva hinge arvati seda olevat ka loomadel ja lindudel, taimedel, kividel, päikesel, kuul, tuulel, veel ja mujalgi looduses. Vahemeheks looduse ja inimese vahel olid nõiad. Nemad ravisid ka haigeid ja õnnetuse läbi kannatanuid.

Abiandmist korraldati tavaliselt hiietammikutes või ohvrikivide ja allikate juures, sest meie inimesed ei tundnud veel kividest ehitatud templeid.

Vanasti oli eestlaste püha koht looduslik **hiis** või üksikud **hiiepuud**. Neid puud ei tohtinud raiuda ega vigastada; ainult arstimiseks võis hiiepuu lehti, oksi ja puukoort tarvitada. Pühade puude all tõbised puhkasid ja kogusid jõudu. Puuõõnsustesse ja okstele pandi ohvriande, puu alla maa sisse maeti ehteid.

Praeguse KOSE valla maadelt on teada *Tuhala* Kataveski hiis, mille läheduses võeti kübar peast ja kummardati. Tavaliselt loeti hiiepuuks tamme, kuid austati ka teisi puud. Kose läheduses *Vilama* külas kummardati toomepuud; *Kurena* külas aga jalakat, mille õõnsusesse mahtus korraga neli inimest. Samas külas Hiie pere maadel kasvas aga seitse pärna. Mõnisada meetrit *Oru* mõisast, endisel heinamaal kasvas sanglepamets, kus inimesed käisid ohverdamas. Puude okstele valati õllevirret. Puude alla asetati liha, leiba, vilja jpm. Ümber puude kanti ühel aastal meesterahva kuju ja teisel aastal naisterahva kuju; seda rituaali viidi läbi peale ohverdamist. *Tuhalas* kasvas hiiekadakas, mille vanust arvatakse olevat üle 300 aasta. *Kose-Uuemõisas* austati inimesekujulise võraga tünnpuud ja *Kuivajõel* samasugust jalakat. KÕUE vallas *Ojasool* kasvab praegugi euroopa lehis (suurim Eestimaal), läheduses paikneb iidne männik. *Kõue-Triigi-Ardu* teede ristumiskohas asub hõre kuusik. *Kõue* külas kasvas sügavas heinamaasopis kunagi paju, mida vanarahvas austas. *Paunkülas*, mõisa läheduses kõrgel mäel kasvasid tammed ja pärnad, kus kohalik rahvas sageli palvetamas ja ohverdamas käisid.

Ohvrikivideks kasutati erineva suurusega lohku kudega raudkive. Lohkudesse asetati ohvriande; lohku kogunenud vihmaveega raviti nahahaigusi. Mõnikord lisati vette raha või soola. Lohus olevat vett võeti ka koju kaasa, et seda aegajalt sisse võtta, sest usuti, et ohvrikivi vesi annab jõudu joojale. KOSE vallas paikneb ohvrikivi tänaseni endise *Ravila* vallamaja läheduses, umbes 0,5 km kaugusel suurest maanteest. KÕUE vallas on hästi säilinud *Áksi* graniidist rändrahn, mis oli vanal ajal kasutusel kultusekivina. *Ardu* meiereihoonest Paunküla veehoidla poole jalutades hakkavad silma kolm kultusekivi, mis on arheoloogiamälestistena (I aastatuhat e.m.a) riikliku kaitse all.

Suur ravijõud oli **allikaveel**, mille võimuses seisis puhastust tuua, aidata haigusi kaotada ja nende eest hoiduda. Ühte tervistavat allikat on nimetatud ka KOSE kihelkonnas *Ravila* külas.

Seal tuli pool tundi allikavees viibida ja pesta. Sellel allikaveel olevat eriti hea ravivõime nahahaiguste ravimisel, nii et päris kaugelt tulid inimesed sinna abi otsima. Allikasse pandi ohvrianniks tavaliselt vaskraha, vahel hõberaha, ehteid, tarbeesemeid, toitu. KÕUE vallas *Paunkülas* on teada kaks tervistavat allikat: üks Nõudi talu heinamaal, teine aga mõisa läheduses asuva mäekünka jalamil. Ka *Saarnakõrve* külas Mihkli talu heinamaal oli allikas. *Pala* külas Suitsu talu maadel asub umbes 30-meetrise raadiusega vesine maa-ala, mida toidab allikas. Sinna on veetud suuri, kuni meetrise läbimõõduga kive. Paika nimetatakse *Hiiekohaks* ja on muistisena hästi säilinud. KOSE vallas asuvad kolm erineva värvitooniga (sinine, must ja valge) allikat. Paikkonda nimetatakse *Saula Siniallikad* ja asub Tallinn-Tartu maantee 29,5 kilomeetril.

Samuti kasutati ravi otstarbeks loomade verd, rasva, nõresid (uriin, sapp), nahku, kapju ja taimedelt puukoort, taimemahla, puulehti, õisi, pungi, vilju.

Ravitalitluse juurde kuulusid ka palvesõnad, mis pidid kurjad vaimud inimeste seest välja ajama. ... **kui inimese oma jõud on tugevam kallaletungivast "võõrjõust", siis ta saab sellest jälle vabaks ja terveks; kui aga "võõrjõud" on tugevam, siis see vallutab ja suretab inimesi...** (Tsitaat Oskar Looritsa raamatust "Eesti rahvausundi maailmavaade".

Tuhala ohvri- ehk hiiekadakas, mille vanus on üle 300 aasta. Kadakast möödudes kergitati vanasti kübarat.

Saula Siniallikatele toodi ohvreid lähedalt ja kaugelt.

